

KOMUNIKATOR USTNY JAKO PERFORMER
WŁAŚCIWIE UŁOŻONY I WŁAŚCIWIE LICENCJONOWANY
W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

THE ORAL COMMUNICATOR AS A PROPERLY ALIGNED
AND PROPERLY LICENSED PERFORMER IN THE PUBLIC SPACE

STANISŁAW PUPPEL

ABSTRACT. The present essay expresses the view that a human communicating agent who performs orally in the public space must be properly communicatively aligned and properly licensed in order to achieve communicative success. Communicative alignment and communicative licensing are manifestations of the principle of communicative alignment and the principle of communicative licensing, respectively. The two principles are assumed to act synergistically in both successful and unsuccessful communicative practices.

Stanisław Puppel, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska.

1. Wstęp

Wszyscy znamy postać Cyncerona jako wybitnego retora rzymskiego. Bardzo wymowne ujęcie malarskie jego osoby zawdzięczamy malarzowi włoskiemu Cesare Maccariemu (1840–1919). Przedstawił on bowiem osobę Cyncerona przemawiającego w rzymskim senacie. Fresk ten pt. *Cynceron oskarża Katylinę* (1888), przedstawiony poniżej, ukazuje właśnie postać wielkiego retora rzymskiego Cyncerona (106 p.n.e. – 43 p.n.e.), przemawiającego przed zgromadzeniem senatu rzymskiego i oskarżającego upadłego wodza rzymskiego Katylinę (siedzącego na uboczu) o spiskowanie przeciwko republice rzymskiej. Nie zatrzymując się dłużej na szczegółach tej ważnej dla historii Rzymu i Europy sprawy o charakterze politycznym (zob. np. Kumaniecki 1989; Lepszy 1968), chciałbym w niniejszym szkicu bliżej przyjrzeć się bardziej ogólnie osobie występującej publicznie, tj. komunikatorowi (ang. *communicator*) zaangażowanemu w przeprowadzenie aktu komunikacji werbalnej ustnej (mówienie), i określić wstępnie warunki i cechy konieczne dla właściwego, tj. komfortowego i odbytego z powodzeniem, wystąpienia mówionego w otwartej lub zamkniętej przestrzeni publicznej. Zakładamy, że realizacja takiego wystąpienia w tejże przestrzeni publicznej wymaga

umieszczenia komunikatora w całym szeregu warunków wstępnych. Nazywam je tutaj ogólnie: (a) warunkami ułożenia komunikatora w przestrzeni publicznej i (b) warunkami licencjonowania wystąpienia komunikatora w przestrzeni publicznej. Warunki te są skrótowo przedstawione poniżej.

Rys. Cyceron oskarża Katylinę
(źródło: pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Maccari-Cicero.jpg)

2. Warunki ułożenia komunikatora w przestrzeni publicznej

Na wstępie tej części eseju należy zdefiniować kluczowe dla problemu komunikacji mówionej w otwartej przestrzeni publicznej ogólne pojęcie 'ułożenia' (ang. *alignment*) czy też 'akomodacji' w komunikacji. Jest ono bowiem konieczne dla pełniejszego zrozumienia jakże złożonego zjawiska kulturowo-językowo-komunikacyjnego, jakim jest wystąpienie publiczne o charakterze mówionym. Zatem ułożeniem, a w bardziej wąskim znaczeniu 'ułożeniem komunikacyjnym', będzie się tutaj nazywać zarówno proces, jak i odpowiedni stan relacji pomiędzy komunikatorem a środowiskiem, przede wszystkim zaś środowiskiem zewnętrznym, składającym się z ewentualnych odbiorców tego wystąpienia publicznego. Odpowiednio ustanowiona relacja 'komunikator - środowisko' powinna pozwalać temuż komunikatorowi na wybór optymalnej, a więc także odpowiednio płynnej i bezkoli-

zyjnej, realizacji zachowania komunikacyjnego o charakterze mówionym w warunkach mniej lub bardziej otwartej przestrzeni publicznej składającej się z wielu jej uczestników, tj. komunikatorów jako odbiorców i jednocześnie potencjalnych nadawców (tj. wykonawców, zob. klasyczny model komunikacji Shannona i Weavera jako 'matki wszystkich modeli komunikacji' 1948, 1949) własnych komunikatów, czyli tzw. 'performerów' (ang. *performer*), jak by można powiedzieć za McKenzie (2001). Odtąd będę używał terminu 'komunikator/performer' na określenie uczestnika procesu komunikacji, występującego w charakterze komunikatora-nadawcy komunikatów, zarówno komunikatora-mówcy, jak i komunikatora tworzącego komunikaty pisane/graficzne w przestrzeni publicznej jako płaszczyźnie 'performansu kulturowego'.

Jednym z najważniejszych elementów ułożenia komunikacyjnego, o którym mowa powyżej, jest 'ułożenie przestrzenne' komunikatora/performera, a więc odpowiednie zarządzanie przez niego niezwykle ważnym dla komunikacji mówionej dystansem międzyosobowym, zarówno fizycznym (tzw. dystansem bezpośrednim), jak i psychologicznym (umysłowym), które to zarządzanie może mieć charakter ustalenia tegoż dystansu w formie przeprowadzenia mentalnej (tj. często nieświadomionej) mediacji/negocjacji pomiędzy uczestnikami danego wycinka przestrzeni publicznej w danej sprawie (zob. Hall 1966; Puppel, J. 2007; Moore 2010). W bardziej wąskim znaczeniu ułożenie przestrzenne w sensie realizacji parametrów fizycznych (odległości) regulujących położenie komunikatora/performera w przestrzeni publicznej (otwartej lub zamkniętej) należy zdefiniować dodatkowo jako 'ułożenie proksemiczne'.

Jego szczególnym rozwinięciem jest 'ułożenie twarzowo-gesturalne'. Ułożenie to polega na odcisnięciu bezpośredniego wpływu na odbiór komunikatów mówionych (zob. J. Puppel 2013) przez innych uczestników przestrzeni publicznej oraz na dokonaniu przez komunikatora/performera wyboru odpowiednich elementów niewerbalnych przez tegoż komunikatora jako nadawcę komunikatu mówionego. Wybór ten związany jest z kontrolą i dysponowaniem całym układem twarzowo-gesturalnym (UTG), a także z posiadaną przez komunikatora/performera odpowiednią świadomością odnośnie swoich zasobów niewerbalnych.

Z kolei równie ważnym elementem ogólnego ułożenia komunikacyjnego komunikatora/performera jest jego 'ułożenie pragmatyczne', a więc takie, które obejmuje cały szereg czynników, między innymi tzw. 'ładunek inferencyjny' (ang. *inferential load*), odpowiedzialny za wspólny dla komunikatora/performera i komunikatora-odbiorcy zestaw czynności pozwalających na wykonanie aktu zrozumienia danego komunikatu w określonej przestrzeni publicznej. Ponadto ułożenie pragmatyczne wymaga zaistnienia i obecności zjawiska 'złożoności reprezentacji umysłowych' (ang. *complexity*

of mental representations) u komunikatora/performera. To ostatnie zjawisko, rozumiane jako pewien stan napięcia pomiędzy stanami umysłowymi (ang. *mental states*) wyrażanymi w komunikacie i stanami utajonymi (ang. *tacit states*), będącymi w posiadaniu komunikatora/performera, jest odpowiedzialne zarówno za wykonanie, jak i odpowiedni odbiór (recepcję) komunikatów (zob. np. Bucciarelli et al. 2003; Mey 1998/2009).

Bardzo istotnym czynnikiem warunkującym odniesienie powodzenia (bądź poniesienie porażki) w wystąpieniu publicznym o charakterze mówionym jest fundamentalne dla tego wystąpienia 'ułożenie wokalnno-słuchowe' komunikatora/performera. Jest to ułożenie wynikające z warunków ułożenia komunikacyjnego opisanych powyżej, w szczególności z odpowiedniej realizacji ułożenia proksemicznego. Ułożenie wokalnno-słuchowe licencjonuje każdego komunikatora/performera w odniesieniu do społecznie akceptowalnych sposobów użycia modalności wokalnno-słuchowej w przestrzeni publicznej (zob. Puppel 2009).

Wreszcie bardzo ważnym elementem warunkującym odniesienie powodzenia w wystąpieniu publicznym o charakterze mówionym jest 'ułożenie wystrojowe/ubiorcze' (ang. *clothing display alignment*). Jest ono, najogólniej rzecz ujmując, odpowiedzialne za właściwe stosowanie stroju przez komunikatora/performera zaangażowanego w zachowania werbalne mówione w otwartej przestrzeni publicznej (zob. Rosenfeld i Plax 1977; Holman 1980; Barnard 1996), w szczególności zaangażowanego w zachowania o charakterze zamawianym i planowanym.

Całość struktury i realizacji warunków ułożenia komunikacyjnego można określić mianem 'zasady ułożenia komunikacyjnego' każdego komunikatora/performera w przestrzeni publicznej. Na zasadę tę składają się więc: ułożenie przestrzenne, ułożenie proksemiczne wraz z ułożeniem twarzowo-gesturalnym, ułożenie pragmatyczne, ułożenie wokalnno-słuchowe oraz ułożenie wystrojowe/ubiorcze.

3. Warunki licencjonowania wystąpienia komunikatora/performera w przestrzeni publicznej

Innym kluczowym dla problemu komunikacji mówionej w otwartej przestrzeni publicznej pojęciem jest tzw. 'licencjonowanie' wystąpienia komunikatora/performera. Pojęcie to najogólniej oznacza zaistnienie zjawiska społecznego zalegalizowania pozwolenia na przeprowadzenie określonego typu komunikacji, np. komunikacji z użyciem modalności wokalnno-słuchowej i towarzyszącej jej modalności wzrokowo-dotykowej, będącej podstawą komunikacji mówionej w otwartej przestrzeni publicznej w danym miejscu i czasie. Licencjonowanie, o którym mowa, jako część całego zestawu zabiegów retoryczno-pragmatycznych stosowanych przez komunikatora/performera, może dotyczyć jednocześnie wymogu współdziałania takich elemen-

tów jak: licencjonowanie konkretnego materiału językowego jako części zasobów językowych i rejestru wypowiedzi, stylu wypowiedzi oraz intencji wypowiedzi.

Według Marka Fabiusza Kwintyliana (ok. 35 – ok. 96) dobrze przeprowadzona (tj. udana) komunikacja ustna powinna uwzględnić następujące składniki licencjonowania: zebranie materiału (*inventio*), odpowiednie skomponowanie materiału przygotowanego do wygłoszenia (*dispositio*), wybór odpowiedniej formy stylistycznej (*elocutio*), zapamiętanie przygotowanej mowy przez komunikatora/performera (*memoria*) oraz samo wystąpienie publiczne, czyli wygłoszenie mowy (*actio/pronuntiatio*). Tak więc licencjonowanie jest wielowymiarowe.

Tenże Kwintylian podaje ponadto dalsze warunki licencjonowania komunikacji mówionej, obejmujące takie elementy jak: sprawiedliwość komunikatora/performera, szlachetność intencji, nieobelżywość, moc wypowiadania w ozdobnym stylu, a także moc uwodzenia (*vis*), władza przekonywania (*potestas*), zdolność przekonywania (*facultas*) oraz sprawność w wywoływaniu pozytywnych wrażeń. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że Kwintylian ma w pełni rację podając taki właśnie zestaw warunków licencyjnych. Ważna zwłaszcza jest sprawność w wywoływaniu pozytywnych wrażeń, która niewątpliwie wymaga kluczowego dla komfortu wypowiedzi ustnej posiadania i zastosowania odpowiedniej sprawności zarządzania (ang. *management*) zindywidualizowanymi zarówno jakościowo, jak i ilościowo zasobami kulturowo-językowo-komunikacyjnymi ze strony komunikatora/performera. Zarządzanie to rozumie się jako proces, który reguluje zachowania komunikacyjne komunikatora/performera w celu wywołania odpowiedniego wrażenia na innych uczestnikach danego aktu komunikacji ustnej (zob. Meyer et al. 1999; Sallot 1993; Sloane 2001).

Tak więc wydaje się, że licencjonowanie ustnego (mówionego) wystąpienia komunikatora/performera jest wtedy pełne, gdy obejmuje dwa główne typy licencjonowania: (1) licencjonowanie 'zewewnętrzne', obejmujące takie składniki jak społeczne zalegalizowanie pozwolenia na przeprowadzenie określonego typu komunikacji, np. komunikacji mówionej, tj. użycie modalności wokalnie-słuchowej odpowiedzialnej za stronę artykulacyjno-akustyczną we współdziałaniu z modalnością wzrokowo-dotykową ogólnie odpowiedzialną za stronę niewerbalną, w otwartej przestrzeni publicznej w danym miejscu i czasie; (2) licencjonowanie 'wewnętrzne', a więc takie, które obejmuje cały szereg cech ilościowo-psychologiczno-osobowościowych, których zastosowanie jest konieczne dla przeprowadzenia aktu komunikacji mówionej. Do cech tych należą: posiadanie przez komunikatora/performera odpowiednich zasobów kulturowo-językowo-komunikacyjnych, ich jakość i objętość, a także wytworzona w trakcie indywidualnej praktyki świadomość odnośnie ogólnej siły perlokucyjnej wybranego przez

danego komunikatora/performera zestawu środków językowo-komunikacyjnych. Licencjonowanie odnosi się także do zjawiska posiadania odpowiedniej kompetencji odnośnie umiejętności przeprowadzenia komunikacji ustnej o charakterze czy to estetycznie dysonansowym, czy też asonansowym (Puppel 2012). Byłoby to z kolei licencjonowanie, któremu można by nadać miano 'licencjonowania estetycznego'.

Całość struktury i realizacji warunków licencjonowania wystąpienia komunikatora/performera w przestrzeni publicznej omówionej pokrótce powyżej można określić mianem 'zasady licencjonowania komunikacyjnego' każdego komunikatora/performera w przestrzeni publicznej.

4. Wnioski

W niniejszym krótkim szkicu przedstawiłem pogląd, zgodnie z którym komunikator jako performer może odnieść powodzenie komunikacyjne w ustnym wystąpieniu w przestrzeni publicznej pod warunkiem właściwej realizacji obydwu opisanych powyżej zasad, tj. zasady ułożenia komunikacyjnego oraz zasady licencjonowania komunikacyjnego przez każdego komunikatora/performera decydującego się na wystąpienie ustne, bądź zaproszonego do wykonania takiego wystąpienia w tejże przestrzeni publicznej. Należy jednocześnie podkreślić, że obydwie zasady ściśle współdziałają ze sobą, tj. działają w pełni synergicznie, skutkując w efekcie końcowym odniesieniem sukcesu lub poniesieniem porażki przez komunikatora/performera w wystąpieniu publicznym.

Bibliografia

- Barnard, M. 1996/2002. **Fashion as communication**. London: Routledge.
- Bucciarelli, M., L. Colle i B.G. Bara. 2003. "How children comprehend speech acts and communicative gestures". **Journal of Pragmatics** 35. 207–241.
- Hall, E.T. 1966. **The hidden dimension**. New York: Anchor Books.
- Holman, R.H. 1980. "Clothing as communication: an empirical investigation". W zbiorze: J.C. Olson, (red.). **Advances in Consumer Research**. Vol. 7. Ann Arbor, MI: Association for Consumer Research. 372–377.
- Kumaniecki, K. 1989. **Cycceron i jego współcześni**. Warszawa: Czytelnik.
- Kwintylian, M.F. 1951. **Kształcenie mówcy**. Wrocław: Ossolineum. (Tłumaczenie na język polski: M. Brożek).
- Lepszy, K. 1968. **Słownik biograficzny historii powszechnej do XVII stulecia**. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- McKenzie, J. 2001. **Perform or else: from discipline to performance**. London: Routledge.
- Mey, J.L. (red.). 1998/2009. **Concise encyclopedia of pragmatics**. Amsterdam: Elsevier.
- Meyer, M., M.M. Carrilho i B. Timmermans. 1999. **Histoire de la rhétorique de Grecs à nos jours**. Paris. (Tłumaczenie polskie.: Z. Baran. 2010. **Historia retoryki od Greków do dziś**. Warszawa: Aletheia).

- Moore, N. 2010. **Nonverbal communication: studies and applications**. Oxford: Oxford University Press.
- Puppel, J. 2007. „Wpływ dystansu międzyosobowego na użycie zasobów językowych w komunikacji bezpośredniej: badanie wstępne”. W zbiorze: Puppel, S. (red.). **Społeczeństwo-kultura-język. W stronę interakcyjnej architektury komunikacji**. Poznań: Zakład Graficzny UAM. 65-77.
- Puppel, J. 2013. “Facework and gestures: a preliminary analysis of the communicative power of human performative non-verbal practices”. **Scripta Neophilologica Posnaniensia XIII**. 85-90.
- Puppel, S. 2009. „Antropofonetyka: uwagi w sprawie ekologii narządów mowy i utrzymywania estetyczności publicznej przestrzeni dźwiękowej”. W zbiorze: Łobacz, P., P. Nowak i W. Zabrocki. (red.). **Language, science and culture: essays in honor of Professor Jerzy Bańczerowski on the occasion of his 70th birthday**. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. 301-315.
- Puppel, S. 2012. „Zarys asonansowego modelu piękna w komunikacji ludzkiej”. **Scripta Neophilologica Posnaniensia XII**. 17-22.
- Rosenfeld, L.B. i T.G. Plax. 1977. “Clothing as communication”. **Journal of Communication** 27. 24-31.
- Sallot, L/N. 1993. **The effects of motive, communication style, and licensing on the reputation of public relations: an impression management perspective**. Nieopublikowana rozprawa doktorska. University of Florida.
- Shannon, C. 1948. “A mathematical theory of communication”. **Bell System Technical Journal** 27. 379-423, 623-656.
- Sloane, T.O. (red.). 2001. **Encyclopedia of rhetoric**. Oxford: Oxford University Press.
- Weaver, W. i C. Shannon. 1963. **The mathematical theory of communication**. Urbana, IL: The University of Illinois Press.

